

Frazon Zsófia: MaDok LABOR

A Néprajzi Múzeum 2014 szétl négy hónapig mködtetett egy városi galériateret. A MaDok LABOR a nyitott hely, a laboratóriumi gondolkodás, a kulturális újrahasznosítás, a szabadegyetem, a szubjektív és diszkurzív múzeum koncepciójára és gyakorlatára épült. A pop-up múzeumi mfaj és a laboratóriumi gondolkodás a Múzeumban a LABOR kapcsán merült fel elsőr érdemben, amely az intézménytl és a munkatársaktól is új stratégiák kidolgozását kívánta.

A MaDok LABOR 2014. szeptember végétől 2015 januárjáig volt nyitva a Lövölde téren (Budapest, a VI. és VII. kerület határa), ahol négy hónap alatt két kiállítás készült. A múzeumi tudás jelenléte a városi terekben ma már nem szokatlan jelenség.

Frazon Zsófia: A múzeumon kívül, nem múzeumi közegben való működés a Néprajzi Múzeum történetében sem előzmények nélküli: az intézmény 2006 óta rendszeres résztvevője kulturális fesztiváloknak (nem csak programokkal, kiállításokkal is), és készült már néhány napos kiállítási és pedagógiai projekt a Millenáris Központ egykori Mars-expedíciójának plafonsínen síkló kabinjában.

A projektek lényege az volt, hogy a múzeumi tudás olyan közegekben jelenjen meg, ahol ez az intézmény és a közönség számára is szokatlan, mégis fontos, hogy a múzeum valóban *múzeum* maradjon, *múzeumi nyelven* szóljon a közönséghez, még akkor is, ha alternatív formákkal kísérletezik. Ennek a nyelvnek a kidolgozása a múzeum városi jelenlétének legnagyobb kihívása. A laboratóriumi platform kedvez a részvétel és együttműködés integrálásának, és átalakíthatja a kutatási, archiválási és kiállítási módszereket is. Ezt segíti, ha a múzeum elengedi saját tudásainak kizárólagosságát, bevonja a munkába a külső terek tudásait és tapasztalatait, működését a tudáskörforgás gyakorlataira bízva, ami részlegesen oldhatja a merev intézményi kereteket, új, addig ismeretlen helyek megismerését és hozzáférhetővé tételét eredményezi.

A tér helyé alakítása és missziója

A MaDok LABOR koncepciója több ponton találkozott azzal a gyakorlattal, amelyet 2011-ben az *EtnoMobil 2.0 – kiállítás, fotónterem, archívum* című a mozgás és mobilitás kulturális és társadalmi fragmentumait bemutató utazó lakókocsi-tárlat már megvalósított. Széles intézményi részvétel, az üzemeltetésben több szakterület és szakember együttműködése, kis léptékű, eredetileg nem

kiállításra használt tér átalakítása és megformálása, „valódi” kiállítási közeg teremtése, műtárgyak, vitrinek, múzeumi prezentációs formák alkalmazása, a tárgyak és múzeumi gondolatok bőszeges szövegkörnyezetbe ágyazása, a közönség aktív bevonása – ezek az összetevők a LABOR létrehozásában is meghatározók voltak. Mindkét esetben fontosnak tartottuk, hogy a múzeum számára addig ismeretlen terekben ne pusztán a múzeum illúziója, hanem valóban a múzeum jelenjen meg: műtárgyakkal és múzeumi eszközkészlettel, múzeumélmény megteremtésével: az *Etnomobil* esetén egy lakókocsiban, a MaDok LABOR projektben pedig egy használaton kívüli, belvárosi üzlethelyiségben. A terek funkcióváltása mindig kihívást jelent: kurátornak, tervezőnek és látogatónak egyaránt. A működtetéshez elengedhetetlen folyamatos múzeumi jelenlét viszont hozzájárul a dialógusalapú munkához, a látogatói reflexiók integrálásához.

A MaDok LABOR tehát épített a korábbi tapasztalatokra, de túl is mutatott rajtuk. A térrel való kísérletezés mellett a helyszínnel (lokális városi közeg) kialakított kétoldalú viszony létrehozása is cél volt. Közintézményként pedig mindenképp új elemnek számított a kulturális újrahaznosítás: a Múzeum a Kortárs Építészeti Központ (KÉK) által szervezett *Nyitva!* fesztivál kezdeményezéséhez csatlakozott, amelynek alapvető célja volt a használaton kívüli önkormányzati és magántulajdonban lévő üzlethelyiségek legalább részleges életre keltése, a felek (tulajdonosok és projektek) közötti kapcsolatépítés, a helyiségek lakatlanságának időleges megszüntetésével. Használaton kívüli ingatlanok szatellitgalériává alakítása, a helyiségek kiállítási/múzeumi funkciókkal való ideiglenes belakása – a nemzetközi tendenciákat is tekintve – egyre népszerűbb kezdeményezés. A kortárs jelenségekkel, tárgyakkal és tapasztalatokkal foglalkozó MaDok-program számára egy pop-up múzeumi projekt a kísérletezés új terepét is jelentette. A MaDok egy kiállítással és egy hozzá kapcsolódó szabadegyetemi sorozattal pályázott a *Nyitva!* fesztiválra, amely az ingatlanközvetítés kooperatív modelljével támogatta az elfogadott javaslatokat. A Múzeum számára viszont a fesztivál egy hónapos időszakán túl is használható helyet kerestünk – hogy legyen idő a pop-up múzeumi modell érdemi tesztelésére. A fesztivál és a Múzeum céljai illeszkedtek egymáshoz, a *Nyitva!* fesztivál szervezői pedig nem zárkóztak el a független és civil szcénától szerkezetében, működésében és tempójában is különböző közintézmény csatlakozásától.

A Lövölde téren álló lakóház egykori üzlethelyiségében a MaDok LABOR az első emeleti, az utca felé üvegfalú teret használta. A LABOR – az *Etnomobil*hoz hasonlóan – alacsony költségvetésű, *low budget* projekt volt: az átalakítás és felújítás kis szakembergárdával, önkéntesek bevonásával és saját erőből zajlott (takarítás, a falak festése és javítása, egy mosdó kialakítása, elektromos vezeték szerelése, alapszintű kiállítási világítás). A falakon 270 centiméteren jelöltük ki a „galériatér” magasságát, a Lövölde térre néző utcafronti üvegfalra a köztér minden pontjáról látható **arculati felirat** készült: emberek, tárgyak, történetek, hétköznapok, gyűjtemény, archívum, múzeum szavakkal (grafikai terv: Gerhes Gábor). A fogalmakkal a kiállítások dolgoztak tovább.

Frazon Zsófia: A kulcsfogalmakból kialakított homlokzat még 2017-ben, a LABOR zárását és kiköltözését követő harmadik évben is hirdette a Néprajzi Múzeum egykori jelenlétét és helyét. Erre azért volt lehetőség, mert az üzlethelyiséget az elmúlt években sem hasznosították. 2017

őszén indultak el a belső átalakítási munkák. Az üvegfalon viszont még mindig a Néprajzi Múzeum arculata látható.

A belső tér kialakításában nem terveztük, hogy tip-topp galériateret hozzunk létre: ehhez egyfelől lényegesen nagyobb finansziális háttérre lett volna szükség, másfelől a hely ipari és ideiglenes karaktere láthatóvá tette a kulturális újrahasznosítást, kiemelte a projekt kísérleti és laboratóriumi jellegét, illetve nem a formai, hanem a tartalmi elemekre helyezte a hangsúlyt. Izgalmas ellentét feszült továbbá a Múzeum Kossuth téri historizáló eklektikus palotája és a Lövölde tér egykori szappangyára, majd nyomdája, később szépségszalonna (tétélezett kuplerája) között. Az ambivalenciát vélhetően keretezték negatív kritikai hangok az intézményben, de erről érdemben és nyíltan soha nem esett szó. Így a projekt kurátoraként vállalhattam ennek a feszültségnek a konstruktív kritikai élet, a LABOR kísérleti környezetét és kötetlenebb légkörét (lehet enni és inni a térben, hiszen a műtárgyakat vitrinben helyeztük el, és bejöhetnek kutyák stb.). A térstruktúra és a térhasználat eltérései a kiállítások elrendezésére és installálására is hatással voltak, és a nyitvatartás és az üzemeltetés mindennapjait is meghatározták.

A Néprajzi Múzeum patinásan csengő neve a Lövölde tér városi szövetében is meghökkentően hatott: a téren lakók nyitott Facebook-csoportjában (amelyhez csatlakoztunk) olvasható volt hozzászólásként, hogy sok minden volt már a téren, szappangyár, kupleráj, cukrászda, gyógyszertár és szépségszalonna, de múzeum még soha. A téren lakók és rendszeresen közlekedők közül már a felújítások közben többen betértek, hogy megtudják: mi történik az évek óta lakatlan üzlethelyiségben. Ez teremtette meg az első lehetőséget az invitálásra, a helyi közönség megszólítására. A LABOR működésében ugyanis a célok között szerepelt az ott élők bevonása.

Tárgymutató – az els projekt

A LABOR első projektje a *Tárgymutató – nyitott múzeum, szabad egyetem* című munka volt, amely azokat a tárgyakat rendezte el a térben egy tárgydemonstráció keretében, amelyek 2013 januárjától (akkor már több mint másfél éve) *A hónap kortárs műtárgya* online sorozatban olvashatók voltak. A sorozatban jelenkori gyűjteményi tárgyak szerepeltek, amelyek egyszerre kapcsolódtak az egykori használók társadalmi és kulturális közegeihez és a múzeum korábbi kutatásaihoz, gyűjteménygyarapításához vagy kiállításaihoz: repülőgéplak, molinótáska, kindertojás-figura, szandál, biciklitároló, fotel, makett, csizma, öngyújtó, építőjáték, pulóver, kávésdoboz, tálca, graffitis faldarab, műanyag katona, lámpa, habverő, női pisilő, szappantartó és deszkáscipő. A legfontosabb tárgyszavak: fogyasztói kultúra, társadalmi szolidaritás, privát és társadalmi emlékezet, utazás, elvagyódás és kivándorlás, rendszerváltás, háború, nemzeti és szexuális identitás és másság, végül szubkultúra voltak. De hogyan lett az online sorozatból kiállítás? Milyen módon jelent meg a munkában a **részvétel és együttműködés**, a szubjektivitás, a kommentár, a kritika és a **többszólamúság**?

A tárgyak interpretációja elemző és kritikai szövegekre épült: ezek minden esetben a tárgyak összetett jelentéstartományára reflektáltak, gyakran nyitott kérdésekkel, társadalom- és tudománykritikus hangon. A sorozatban a korábbi évek részvételi kutatásainak (*Plasztikmvek, Etnomobil*) tárgyai is szerepeltek, és ahogy a korábbi munkákban, így a kurátori interpretáció mellett itt is hangsúlyosak és erősek voltak a használók személyes történetei. A szerzői szöveg stílusát és retorikáját meghatározta továbbá a társadalmi problémákra is reagáló, aktivista felhang. Kortárs kutatásokból származó, információba és hétköznapi tapasztalatokba ágyazott tárgyak nagyon sokoldalúan használhatók múzeumi/gyűjteményi környezetben, és a tárgyak sokkal komplexebb összefüggésekre utalnak, mint ami első pillantásra látszik rajtuk. A kurátori misszió tudatosan dolgozott a **többszólamúsággal**, az akadémiai tudás és nyelvhasználat, illetve a **hétköznapi tudások** és tapasztalatok közötti párbeszéd és átjárás megteremtésével (Frazon 2013b).

Frazon Zsófia: Azoknál a tárgyaknál, amelyekhez a használói szövegek (az eredeti tulajdonosok szubjektív vallomásai) is rendelkezésre álltak, ezeket a sorozatszövegektől leválasztva, kvázi olvasótermi használatban, a galériatérben is elhelyeztük.

A tárgyak bemutatása és installálása új, csak térben látható összefüggéseket is megmutatott: a vizuális összeolvashatóság, az online felületen egymástól időben távoli tárgyak térbeli egyidejűsége új jelentésekkel gazdagította a sorozatot. A kiállítás befogadásának két módja volt: az egyik a magányos olvasás – hiszen minden tárgy mellett szerepelt a weboldalon is olvasható szöveg –, a másik pedig a történetmesélésen alapuló tárlatvezetés. A két forma első látásra nem különbözik a múzeumi kiállítások befogadásának lehetőségeitől. A tárgydemonstráció viszont abban tért el az átfogó narratívával rendelkező kiállításoktól, hogy nem volt egy nagy történet, amely összekapcsolta volna őket. Illetve volt, de nem hétköznapi sztori, hanem a tárgyakra és gyűjteményre vonatkozó múzeumi történet: arról, hogy mit jelent tárgyakkal dolgozni, hogyan lehet a tárgyakat megszólaltatni, miért fontos, hogy ebben a beszédmódban akár egymástól különböző vélemények is megjelennek egymás mellett? A múzeumi történetekkel és a mesélő emberek hangjával átszőtt tárgyesszék sorozata a huszadik tárgynál már dramaturgiai ívet alkotott, de ezt a dramaturgiai felépítést az induláskor nem határoztuk meg előre. Az olvasói visszajelzések is formáltak, illetve annak a lehetőségnek a felismerése, hogy egy ad hoc kollekció miként képes párbeszédet kezdeni: aktuális mindennapi helyzetekről, ünnepekről, társadalmi igazságtalanságról, ideológiáról, a közelmúltról és a jelenről. Tehát nemcsak a gyűjtemény, hanem a külvilág számára is fontos témák jelentek meg a sorozatban. Ezt a dramaturgiai ívet viszont csak a tárlatvezetések tették láthatóvá. A kiállítás így leginkább az „amatőr múzeumok” (vö. Jannelli 2012a, 2012b) szubjektív történetmesélésen alapuló modelljét követte, amelyet a „múzeumcsinálók” működtetnek, fontosak a személyes kapcsolatok, az egyéni és kollektív tapasztalatok, a tárgyak személyes dimenziója (bár itt a múzeumi is fontos volt), az öndokumentáció és az önetnográfia, a szóbeli közvetítés, a tárgyról való mesélés, az elrendezésben is megmutató intuíció és asszociáció.

A *Tárgymutató* című tárgydemonstráció közösségi aktivitások irányába is nyitotta a sorozatot: a LABOR egyetemi órák, szabadegyetemi előadások és spontán találkozások helyévé vált. Kijáánlottuk továbbá egyetemeknek múzeumi óraként – témafelvetéssel, kérdésekkel és óravázlattal. A nyitvatartást – ahogy a galériatér kialakítását is – önkéntes egyetemisták segítették (az önkéntes szervezés Vörös Gabriella munkája volt), akiket felkészítettünk a kiállítás tartalmából egy közös nyitó tárlatvezetéssel. Tehát nemcsak teremőrként, hanem felelős szereplőként, beavatott partnerként voltak jelen a galériatérben. Az egyetemi órák megtartása kurátori feladat volt.

A sorozat a 2006-os *Plasztik mvek* kötet egyik legdrámaibb tárgyával indult (repülőgéplak); szerepelt egy tárgy, amely nem számított műtárgynak (a Kossuth téri épület főbejáratához telepített kerékpártároló), és a LABOR-kiállítás idejére már eltűnt, ezért a kiállításban sem jelent meg; a sorozat utolsó előtti tárgya (szappantartó) az intézményi cenzúrának esett áldozatul: a kiállításban rövidített szöveggel szerepelt, a weboldalra kritikus politikai hangneme miatt nem került vissza; és a sorozatnak volt egy eleme (a rovásírással díszített öngyújtó), amelyik radikális kritikai visszhangot váltott ki, erre a Magyar Múzeumok Online blogrovatában jelent meg válasz (Frazon 2013a); szerepelt továbbá egy tárgy (női pisilő), amely a 2011-es *Etnomobil* projektben már aktív sztártárgy volt (Frazon 2012): ez a tárgy akkoriban kiváltotta a múzeum szakembergárdájának heves vitáját, műtárgystátuszát nem övezte konszenzus, így demonstrációs tárgyként használtuk a lakókocsi-kiállításban, a *Tárgymutató*ba pedig már ezzel a „karriertörténettel” együtt került be. A felsorolt példákat olyan radikális tárgyaknak tekinthetjük, amelyek nem voltak minden esetben kényelmesek a Múzeum számára, nemritkán éles vitát kavartak, így egyfajta „radikális edukáció” megvalósítására is alkalmasak voltak. Claire Bishop „radikális muzeológiának” (*radical museology*) írja le azokat a praxisokat, amelyek kritikai megközelítéseiken keresztül ellenállnak az uralkodó trendnek. Ám nem valamiféle anarchista ideológiát képviselnek csupán, hanem olyan kísérletező modellek, amelyek provokatívabban és politikusabban gondolnak végig marginalizált vagy tabuként kezelt kérdéseket, témákat, esetleg csoportokat és traumákat egy gyűjteményben vagy kiállításon. Fontos hangsúlyozni, hogy Bishop – ahogy magam is – ezeket a megközelítéseket nem tekinti kizárólagosnak, nem épít belőlük intézményt, hanem olyan lehetséges alternatívának, múzeumi regiszternek látja őket, amelyek új és más hangszínt jelentenek az uralkodó intézményi beszédmódban (Bishop 2013; Gadó 2017).

A kritikus hangra épülő beszédmód olyan nézők és olvasók számára is láthatóvá tehet etnográfiai tartalmakat, akiknek ez a terület szinte láthatatlan. A *hónap kortárs mtárgya* sorozat és a *Tárgymutató*-tárgydemonstráció esetében azonban nem a múzeum és a LABOR előtt kigyózó sorok vágya és megteremtése, hanem egy kritikus és érdeklődő olvasótábor és nézőközönség lassú (majdnem kétéves) fokozatos építése volt a cél. A nem gyönyörködtetésre, hanem gondolkodásra és kérdések megfogalmazására alapozott megközelítést ma mégsem látom egyértelműen sikeres vállalkozásnak: míg ugyanis a tárgyak szubjektív használói olvasata, személyes történetei, illetve a múzeum gyűjteményi olvasta már-már magától értetődően forrt össze egymással, addig a kritikusabb és radikálisabb regiszter nem találta meg a helyét az ezt

követő intézményi megszólalásokban.

Frazon Zsófia:Lényegében az *Ellenpedagógia a tóparton* kiállítással kapcsolatban tapasztalható óvatosság ismétlődött: hogy amit a kritikus társadalomtól a Múzeum valóban megtanulhatna, nem, vagy nagyon nehezen találja meg a hangját az uralkodó intézményi hangok között, és talán némi félelmet is kelt.

A LABOR és a Múzeum kiállításai között viszont nemcsak visszautaló, hanem előremutató kapcsolat is épült: a *Tárgymutató* legutolsó tárgya (a deszkáscipő) lett *A magyar nép hagyományos kultúrája* című állandó kiállításban 2015-ben elindult *ABLAK műtárgyösvény* első „megállója” – így ideiglenes szerepe és kritikai megközelítése új kontextusba került, a műtárgyösvényre magával húzta a kortárs városi teret, a viseletekről és az identitásról szóló diskurzusba beemelte az etnikus és táji dimenziók mellé a szubkultúra közösségformáló és öltözést befolyásoló szerepét, a szabadon választható identitás megközelítését. A múzeumi műtárgyokról – az eredeti használati kontextusokhoz hasonlóan – nem választhatók le a gyűjteményi karrierjüket jellemző múzeumi kontextusok: azok a „fellépési” alkalmak, amelyek újabb tudásokat, tapasztalatokat és információkat vonnak a műtárgy köré. Továbbá azok a kutatói tapasztalatok sem hagyhatók el, amelyeket mi magunk szerzünk munkánk során: ahogy beépítjük egy tárgy múzeumi kontextusába a más terepeken szerzett tapasztalatokat, kérdéseket és kritikákat. Ebben a formációs eljárásban jöhet létre az intellektuálisan nyitott tárgy koncepciója. A deszkáscipő fellépett az online sorozatban és a múzeumi laborban, majd átkerült a Múzeum egyik legnehezebb kiállítási terébe, az 1991-ben megnyitott állandó kiállítás műtárgyösvényére: kezdőtárgyként *A magyar nép hagyományos kultúrája* című kiállítás 2017. november 30-án zárt be, ezzel együtt a deszkáscipő is visszakerült a kicsit csendesebb gyűjteményi kontextusba. Kétéves szereplése közben viszont rengeteg új jelentéssréteggel bővült: a terepkutatás és a gyűjteményi feldolgozás mellett a **szubjektív múzeumi** aspektus is a részévé vált.

Múzeumháló – a második projekt

A 2014 novemberében megnyitott második, *Múzeumháló* című, széles szakmai együttműködésre épített kiállítás nyolcvan résztvevő tárgyait és szöveges interpretációit mutatta be – az ekkorra már meglehetősen hűvös galériatérben. Az együttműködés célja Fejős Zoltán 60. születésnapjára volt, aki a Múzeum korábbi igazgatójaként nemcsak a kortárs múzeumi kutatások, hanem a Néprajzi Múzeum társadalmi múzeumává alakításában is elkötelezett szakember. Másfelől a kiállítás a Néprajzi Múzeum 2000-es évektől induló korszakának szakmai áttekintésére is vállalkozott. A kiállítási mű egy tárgyakkal, képekkel és szövegekkel elmondott történet volt arról, hogy mi változott az elmúlt évtizedekben a múzeumi gondolkodásban: múzeumról, kiállításról, tárgyról, képről, gyűjteményről, turizmusról és népművészetről. A kép áttekintő volt, de nem teljes, hiszen az olvasat egyéni reflexiókból állt össze: minden résztvevő egy tárgyat és egy szöveget illesztett a koncepcióhoz.

A kiállítás egy nehezen mozduló műfaj, az akadémiai közegben érvényes ünnepi kötet, a Festschrift gondolatára épült, amely szerkesztett mű, akadémiai közreműködőkkel (kollégák és tanítványok), lazább vagy feszesebb tartalmi vagy módszertani vázra húzva. A *Múzeumháló* is ezeken az elveken alapult, de a beérkező reflexiókat nem kötetben, hanem egy kiállítótérben rendezte össze, a felkérésekkel pedig nem az íróasztalfiókban évek óta elfekvő, ki nem adott kéziratok beküldésére, hanem friss gondolatok és rövid szövegek írására, tárgyakban való gondolkodásra ösztönözte a résztvevőket. A felkérést megelőzte az alapkoncepció kidolgozása (Wilhelm Gáborral készítettük): ez olyan (szöveg- és szerkezeti) struktúrát jelentett, amely Fejős Zoltán tudományos írásain és kiállításain alapult, áttekintésükkel és újraolvasásukkal jött létre. A teljes életműből elsősorban a múzeumi gondolkodásmódhoz és a múzeumtudományhoz kapcsolódó fogalmak, koncepciók, elemzések és alkotások kerültek előtérbe, így épült fel a hat témából álló szerkezet: gyűjtemény, kiállítás, jelenkor, népművészet, kép és turizmus. Ezekhez a témakörökhöz csatlakozhattak önkéntesen a felkért kollégák egy tárggyal és a kapcsolódó szubjektív, szerzői szöveggel. A munka természetéből adódón a szelekció elmaradt, így tulajdonképpen a kiállítás egy ad hoc gyűjtemény teljes bemutatására épült. A közös munka rácsszerkezetét az előzetesen megadott koncepció fogalmai alkották, ezt finomították tovább a résztvevők személyes tárgyválasztásai és szubjektív szövegei.

A sokszereplős, diszkurzív és reflexív kiállítási tér (majd [online kiállítási archívum](#)) nyolcvan hangra épült: ennyi ember válaszolt a felkérésre, írt rövidebb vagy hosszabb szöveget, és választott tárgyat saját mindennapjaiból, a muzeológusok közül többen múzeumi gyűjteményeikből. A *Múzeumháló* kiállítás tehát szinte kizárólagosan vendégtárgyakra épült, melyek [tematikus múzeumi gyűjtőkampány](#) keretében kerültek a kiállításba. A tárgyak egy részéből a kiállítás bezárását követően személyes ajándéktárgy lett: a tulajdonosok átadták az ünnepeltnek.

A kiállítás rendezésekor az addigi gyakorlatokhoz képest extrém mennyiségű szöveg elhelyezésével kellett megküzdeni: ez nemcsak a mennyiség, hanem a tér vizuális rendje miatt is kihívást jelentett. A könyvnyi szöveg elhelyezésére kitalálhattunk volna valami más, külső hordozót, de a tárgyról és a szövegekről való együttes gondolkodást épp a kiállítás témafelvetése (múzeumi értelmezési háló) és műfaja (Festschrift) miatt nem akartuk elengedni. Végül egy látványtervezői ötlet (Gerhes Gábor), a később a rendezők által szöveglambériának nevezett forma teremtette meg azt a vizuális rendet, amelyben a tárgyak és a szövegek teljesen egyenrangú szerepbe kerültek a galériatérben: a szövegek a lakásokban használt lambériaburkolat mintájára, derékmagasságtól a földig keretezték az egész teret. Ez a megoldás egyfelől vizuális rendet teremtett – ami nyolcvan tárgyesszé esetében korántsem volt egyszerű vállalkozás –, másfelől megidézte a könyvműfajt – a tapétán falra ragasztott, folyamatos hasábos tördeléssel –, s az egyes fejezeteket színnel választotta el egymástól. A fejezeteken belüli ív kialakításával szerkesztőként dolgoztunk, a tárgyakat pedig hagyhattuk érvényesülni a szabadon maradt falfelületeken és a térben. A szövegeket és a tárgyakat színek és számok kapcsolták egymáshoz, de az alapelv volt, hogy egy adott szöveg olvasása közben a vonatkozó tárgy

látótávolságon belül legyen elhelyezve. Ez a megoldás nagy szabadságot adott a rendezésben, a szöveglambéria mintázata pedig vizuálisan is keretezte a kiállítást.

A LABOR galériaterében létrehozott második projekt, a *Múzeumháló* a koncepció kialakításában és a működtetésben is széles résztvevői körrel számolt (annak ellenére, hogy ez egyfajta korlátozott nyilvánosságot jelentett). A szelekció nélküli, többszólamú, diszkurzív és szubjektív bemutatáshoz keresett megfelelő formát, amely ezeket a jellemzőket térben is erősíti, a mű nyitott karakterét hangsúlyozza. A kiállítás megformálása egyszerre volt demokratikus – hiszen addig soha nem látott mennyiségű megszólalónak adott külön-külön hangot a kiállításban – és radikális – hiszen a térre és vizuális nyelvre fordítás során radikálisan vált el egymástól tárgyinstalláció és szerzői interpretáció. A térben kevésbé volt viszont látható, mégis a működtetés alapelvét jelentette a munka közösségi és **szubjektív múzeumi** jellege: a térben olvasható gondolkodás mögött ugyanis egy vélt vagy valós tudományos közösség áll, amelyet az ünnepelt iránti tisztelet, kíváncsiság, baráti és szakmai elköteleződés mellett egyfajta intellektuális és személyes kapcsolat is összekapcsolt. Ez a megközelítés nem azonosítható az önszerveződő **közösségi múzeumok** világával, a kiállítás létrehozása és működtetése mégis ezeket a gyakorlatokat idézi. A **többszólamúság** és a dialógus valódi párbeszédekben, egymásnak feltett kérdésekben és személyes történetekben elevenedett meg a közös tárlatvezetésekben. Ezek az események forralt borozással vagy pálinkázással indultak (ami a hűvös téli hónapokban a fűtetlen galériatér működésében elengedhetetlen volt), majd ezt követte a dialógusalapú munka: mindenki a saját tárgyáról beszélt, a tárgy- és témaválasztásról, a felvetett megközelítés részleteiről, az intellektuális és személyes kapcsolódásairól. A történetekben kevésbé a tudományos és absztrakt fogalmakra épülő hálóstruktúra kapott szerepet (ennek felidézése mindig kurátori feladat maradt), inkább mindenki a saját szubjektív megközelítésével ajándékozta meg az ünnepeltet és a tárlatvezetésen részt vevőket. Aki több alkalommal is eljött, sosem kapta ugyanazt az olvasatot, ami a mesélők létszáma, tárgyai és történetei alapján újabb és újabb ösvényeket vágott az ad hoc gyűjteményben és a múzeumi értelmezési hálóban. Ily módon a kiállításnak – a mindent beborító szöveglambéria ellenére – sokkal erősebb lett az irodalmi, poétikus és szubjektív hangja, mint a tudományos – bár ezek között sok volt az átmenet.

A lokális közeg bevonásával, a korlátozott tudományos nyilvánosság szélesre nyitásával viszont a LABOR abszolút adós maradt. A *Múzeumháló* mint mű és a közösségi tárlatvezetések mint interpretációs gyakorlat erre alkalmasak lettek volna, a galériatér zord fizikai adottságai azonban nem tették lehetővé a rendszeres nyitvatartást. A LABOR csak tárlatvezetések alkalmával volt látogatható. A nyilvánosság korlátozása (bár a tárlatvezetések időpontja olvasható volt az ajtón) feszültségbe került a laboratóriumi stratégia, illetve a nyitott és dialógusalapú mű, a történetmesélésre épített interpretációs gyakorlat valódi közösségi lehetőségeivel. Mégis olyan **szubjektív múzeumi** közeget teremtett, amely valódi alternatívának látszik a múzeumi megszólalások között.

A modell lehetőségei és nehézsége: pop-up múzeum, laboratórium

A MaDok LABOR kísérlet volt a városi térben kialakított múzeumi működésre, az együttműködés és a dialógusalapú múzeumi munka kiterjesztésére, a szabad gondolkodás, a szubjektív és a nyitottság képviselésével. Demokratikus múzeumi teret alakítani ki „házon kívül”, újrendezni a hierarchiát, bővíteni a múzeumot körülvevő társadalmi közegek számát, és mindezt muzeológusként, korszerű múzeumi nyelven tenni – ezek voltak a legfontosabb megfogalmazott célok. Az első projekt (*Tárgymutató*) időben összekapcsolódott a hely megtalálásával, kialakításával és beüzemelésével. A LABOR missziója részben civil és **szakmai önszerveződés**re épült: az önkéntes résztvevők a múzeumból ugyancsak önkéntesen részt vevő kollégákkal dolgoztak együtt egy **közösségi múzeumi** tér kialakításán. A feladatokat pedig aszerint osztottuk fel, hogy kinek mihez volt kedve, miben érezte ügyesebbnek magát. Az előkészítés így oldottan és motiváltan zajlott, és nem egy felülről leosztott feladatrend szerint. A lokális közeg megszólítására már ekkor törekedtünk, de lényegesen kevesebb idő és energia maradt rá, mint terveztük: a nyitott ajtó és az invitálás mellett intenzív és jobban felépített kampányra lett volna szükség. Ez egész biztosan olyan feladat, amelynek megvalósításában – hasonló kezdeményezés esetén – fejlődnie kell az intézménynek. Erre professzionális és gerillamódszerek egyaránt alkalmasak.

Az első projekt – tárgydemonstrációs és szabadegyetem – tervezésébe tudatosan épültek be olyan elemek, amelyek más típusú intézmények számára bevált modellek (mint a színházban a nyilvános főpróba), vagy valamilyen formában már a Múzeum korábbi projektjeiben is szerepeltek: mint a beszédek nélküli, performatív megnyitó, a szabadegyetemi előadás-sorozat, egyetemi óra, a látogatók hétköznapi életéhez és a városi térhasználathoz jobban alkalmazkodó nyitvatartás (délután, este). A *Tárgymutató* projektben több olyan fogalom is szerepelt, amelyek a későbbi praxisok során már fogalmi hálóba rendeződtek: mint például a mai tárgyak, mai történetek és mai emberek (ez végül a hároméves OTKA-kutatás címe is lett), a nyitott múzeum (amely a *Tárgymutató* projekt megnyitóját megelőző nyílt napok címe volt, majd a kötet és a kapcsolódó weboldal címe lett). Ezek a megközelítések azt is tükrözik, hogy mit jelent a múzeumi munkában a folyamat: nemcsak egy-egy projekt megvalósítását, hanem egyfajta lassú és koncepcionális építkezést, amely hosszú időn keresztül rajzolhat ki új és más működőképes formákat és modelleket.

A pop-up múzeumi forma nehézsége viszont épp a gyors reakciókra, az interakciókra és a hétköznapi realitásokra épülő városi közeg, illetve a gyűjteményi tudásra és lassúságra épülő intézményi kontextus feszültségéből ered. Ez mindkét féltől rugalmasságot és nyitottságot igényel. Ma már látható, hogy ez a rugalmasság és nyitottság leginkább a helyre és a projektekre szánt idővel teremthető meg, ami elegendő teret enged a résztvevőknek az eltérő világlátások és rutinok megértésére, egymás nyelvhasználatának befogadására, **határtárgyak** és közvetítőnyelv kialakítására. Ebben a munkában a laboratóriumi kísérlet tárgya nem a látogató, hanem maga a tudás: a tudás-előállítás mechanizmusa, a tudás és a tapasztalat státusza, cseréje, keverése, többszólamú és eltérő perspektívájú értelmezések és olvasatok közös létrehozása. Jogos a kérdés, hogy ez a munka vajon nem eleve a múzeumi munka része-e. Ehhez miért van szükség

ideiglenesen kialakított pop-up múzeumi térre? A kérdésre többféle válasz adható. A Néprajzi Múzeum és a MaDok LABOR felől tekintve a legfontosabb összetevő a saját közegétől nagyon eltérő tér (ami egyszerre jelent fizikai és társadalmi közeget) létrehozása volt, amely rugalmasabb stratégiákat, közös nyelvet és rengeteg inspirációt jelentett az intézmény számára. Ismeretlen terepen a múzeum könnyebben kerül kérdező pozícióba, bizonytalansága elérhetőbbé és flexibilisebbé teheti. Ezekben az új közegekben viszont mindenre sokkal több idő szükséges, és olyan motivált stáb, amely valódi jelenlétet és komfortot teremt. A múzeumi gondolat, a mindennapi civil mentalitás viszont nem idegen a hétköznapok világával foglalkozó néprajztudomány, néprajzi muzeológia, etnográfia és kulturális antropológia számára, hanem valódi, tárgyából és megközelítési módjából is következő lehetőség.

A **részvétel és együttműködés**, a pop-up múzeum, a laborgaléria modelljeinek és formáinak kialakításában a teljes folyamat kritikus feltárása jelenti azt a tanulási lehetőséget, amelyben az adott intézmény, az adott hely, az aktuális stáb és a közönség szempontjai egymást alakítják. Ebben a kölcsönös és közös tanulási folyamatban a szerepkörök megértése, a társadalmi aktivitások integrálása, a szubjektív szempontok hangsúlyozása, az egyéni kezdeményezések és a különvélemények, az uralkodó és radikálisabb hangok illesztése egyaránt fontos. A múzeumok ehhez rengeteg inspirációt meríthetnek a művészeti szcénából (kortárs művészet, színház, film stb.), de ennél sokkal fontosabb, hogy megtalálják saját múzeumi beszédmódjukat.

Ha a múzeum demokratikus folyamataiban nemcsak a „nyilvános fórum” (gondolattal, történettel feltölthető szabad tér), hanem a „laboratórium” metafora számára is helyet keresünk (vö. Jank 2012), akkor az ideák mellett a praktikus munkával és talán a múzeumi műfajjal folyó kísérletezés gondolatát is beemelhetjük a kritikai térbe. A labor lényegében olyan kutatási platform, amely fizikai és térbeli lehetőséget ad egy folyamat szimulálására, kipróbálására és optimalizálására. Amennyiben a laborkoncepció múzeumhoz kapcsolódik, akkor a gyűjteményi és a kiállítási terek, szituációk, kérdések és megközelítések kerülhetnek leginkább a kísérletek fókuszába. A múzeumi stáb, a látogatók és a közönség pedig az optimalizálás főszereplői lehetnek: résztvevőként, együttműködő partnerként. Laboratóriumi közegben talán több a lehetőség a hagyományos, megszokott és egyirányú folyamatok mellett a szabadon formálható játéktér kidolgozására, az alternatív megoldásokra, az interakciókkal való kísérletezésre. A labor olyan katalizátorterré válhat, amely gyűjti az eltérő válaszokat egy adott kérdésre, teret enged az inter-, multi-, cross- vagy posztdiszciplináris megközelítéseknek, egymástól eltérő gondolkodások *kollaborációjának*. A kísérletek folyhatnak a múzeumban vagy egy múzeumon kívüli, már önmagában is kísérleti térben, talán nem is a helyválasztás a gondolkodásmód legfontosabb eleme (bár nem teljesen elengedhető). A lényeg, hogy alkalmazzuk és tudatosítsuk a labormodell és labormetafora lehetőségeit: a folyamatszerűséget, az ismételhetőséget, az eredmények rögzítését, az ebből következő továbblépések megfogalmazását, továbbá hagyjunk időt és teret a feszültségek és konfliktusok megértésére és kezelésére, az együttműködések fejlesztésére. A komponensek hangolása egész biztosan formálja a múzeumot, közép- és hosszú távon pedig együttműködési folyamatokra nyitott helyé teszi.

Irodalom

Bishop, Claire 2013 *Radical Museology, or, What's 'Contemporary' in Museums of Contemporary Art?* Koenig Books, London.

Frazon Zsófia

2012 Hol a határ? Gyűjteményen innen és túl. *Magyar Múzeumok Online*, 2012. 12. 02.

https://archiv.magyarmuzeumok.hu/targy/951_hol_a_hatar

2013a A liberális múzeumbogár értelmiségi válaszol. *Magyar Múzeum Online, Blog* 2013. 04. 11.

<https://archiv.magyarmuzeumok.hu/blog/cikk/131>

2013b Egyetlen tárgyban sűrűsödő világ (interjú). *ArtPortal*, 2013. 11. 29.

<http://artportal.hu/magazin/mugyujtes/egyetlen-targyban-surusodo-vilag>

2015 *Vonz-e újabb látogatókat a múzeumba, vagy a bemutatás lehetőségeit bővíti, ha nyílt városi terekben rendez kiállítást egy intézmény?* (disputa válasz) *MúzeumCafé*, 48. (2015), 33.

Gadó Flóra 2017 Radikális muzeológia – könyvkritika. *Nyitott múzeum / Kritikák*

http://nyitottmuzeum.neprajz.hu/kritikak/gado_radical_museology

Jank, Sabine 2012 Strategien der Partizipation. In: Gesser, Susanne – Handschin, Martin – Jannelli, Angela – Lichtensteiger, Sibylle (Hg.): *Das partizipative Museum. Zwischen Teilhabe und User Generated Content. Neue Anforderungen an kulturhistorische Ausstellungen*. Bielefeld, transcript, 146–156.

Jannelli, Angela

2012a *Wilde Museen. Zur Museologie des Amateurmuseums*. Bielefeld, transcript.

2012b *Wilde Museen. Das Amateurmuseum als partizipative Graswurzelbewegung*. In: Gesser, Susanne – Handschin, Martin – Jannelli, Angela – Lichtensteiger, Sibylle (Hg.): *Das partizipative Museum. Zwischen Teilhabe und User Generated Content. Neue Anforderungen an kulturhistorische Ausstellungen*. Bielefeld, transcript, 164–173.

Kiállítások

Tárgymutató – nyitott múzeum, szabad egyetem; 2014. szeptember 29. – október 18.; MaDok LABOR, Budapest, VII. kerület, Lövölde tér 4., I. em.; Kurátor: Frazon Zsófia

Múzeumháló. 2014. november – 2015. január 29.; MaDok LABOR, Budapest, VII. kerület, Lövölde tér 4., I. em.; Kurátor: Frazon Zsófia, Wilhelm Gábor

Projektoldalak

Múzeumháló <http://muzeumhalo.neprajz.hu>

A hónap kortárs műtárgya <http://neprajz.hu/madok>

Néprajzi múzeum 2016 ©